

Nedávno na stránkách Střelecké revue představil Petr Blahuš svým všeobecným článkem bývalou rakousko-uherskou pevnost Přemyšl. Jelikož

» Fort XI Duńkowiczki po opětovném získání rakousko-uherskými vojsky. Úkryt nad šijovými kasárny nese stopy kamufláže. Vpravo se nachází strop zničené šijové kaponiéry.

PŘEMYŠL

– fort XI Duńkowiczki

MARTIN DUBÁNEK, foto AUTOR, VÚA-VHA

se podařilo ve sbírkách fotoarchivu VÚA-VHA Praha objevit album z této pevnosti z roku 1915 a autor tohoto příspěvku v roce 2012 po 15 letech do Přemyšlu znovu zavítal, naskýtá se příležitost porovnat minulý a současný stav některých obranných článků pevnosti na příkladu fortu XI Duńkowiczki, který byl v bojích v letech 1914–1915 poměrně značně aktivní.

Fort XI Duńkowiczki je také ideálním příkladem několika stavebních fází obranné architektury 19. a 20. století. Připomeňme, že od roku 1877 byla v Přemyšlu schválena výstavba nového věnce dělostřeleckých baterií a dřevozemních šancí, která začala od roku 1878. V roce 1881 začala výstavba tehdy moderních dělostřeleckých fortů. Kromě klasických jednovalových fortů s dělostřeleckou výzbrojí rozmístěnou v palpostech oddělených dutými traverzami na čele a bocích fortu byly v letech 1884–1886 realizovány také tři tzv. dvouvalové fortu (Hochwallfort). Jednalo se o fort X Orzechowce, fort XI Duńkowiczki a fort XIV Hurko.

Fort XI Duńkowiczki se nachází v místě bývalé polní šance z let 1854–1855, tedy z období probíhající krymské války. Svým taktickým určením spadl do skupiny vnějších fortů pevnostního prstence, kde mu byla přisouzena role hlavního fortu.

Pro jeho založení byla vybrána příhodná výšina nad obcí Duńkowiczki v ohrožené severní části města. Jeho úkolem bylo zejména uzavřít dvě hlavní cesty do Přemyšlu z Řešova (Rzeszów) a Krakova.

Konstrukce fortu

V půdorysu zaujímal fort plochu nepravidelného pětiúhelníku, který vymezoval příkop s vyzděnou kontreskarpou na čele a bocích fortu. Příkop byl bráněn ze tří kaponiér (čelní podvojný a dvoubočních jednostranných) postavených z cihlového zdiva a prostého betonu, propojených s vnitřkem fortu podzemními komunikacemi, tzv. poternami. Hlína z příkopu tvořila dolní val, na kterém měla zaujímat svá postavení především pěchota. Eskarpa nebyla vyzděna a tvořil jí pouze zemní násyp. Při patě eskarpy se nacházela překážka proti pěchotě zvaná Carnotova zeď, postavená z cihel se střílnami pro ruční zbraně.

» Vysunutá škodovácká věž vz. 02 pro 8cm kanon po osvobození fortu rakousko-uherskou armádou v červnu 1915

» Méně poškozená pancéřová baterie pro dvě výsuvné věže vz. 02 na pravém křídle fortu v letech 1915 a 2012

Postavení dělostřelectva se u tohoto fortu nacházelo na horním valu, do kterého byla zároveň zapuštěna šíjová kasárna a postavení dalekonosného dělostřelectva se tak nacházelo na jejich stropě. Šíjová kasárna byla postavena z prostého betonu a tvořil je systém klenutých komor oddělených v čele komunikačním koridorem a na protilehlé straně cihlovou zdí s okny uzavíratelnými plechovými okenicemi. Uprostřed kasáren se nalézala hlavní poterna spojující pohotovostní úkryt a čelní kaponiéru.

Přibližně uprostřed kasáren na horním valu se nacházel dělostřelecký úkryt. Jeho konstrukce byla též smíšená; větší na týlových stěnách byla postavena z cihel. Po jeho bocích se nacházely dvě duté a čtyři plné traverzy, které oddělovaly jednotlivá dělostřelecká postavení pro dvě čtyřdělové baterie 15cm kanonů vz. 1861.

Ztráta odolnosti

Po zavedení dělostřeleckých granátů plněných účinnou trhavinou v roce 1887 ztratil fort rychle svou dosavadní odolnost. To ostatně v Přemyšlu prokázalo praktické cvičení v roce 1892 a zejména v roce 1896 na sousedním fortu X Orzechowce. Proto se muselo přistoupit k rozsáhlé modernizaci, která v první fázi začala snad už v roce 1897. Zahrnovala zvýšení pasivní ochrany některých částí fortu, aby vydržel intenzivní odstřelování protivníka. K tomuto požadavku se například váže zesílení kasematových prostor kasáren a úkrytů. Také byl změněn systém oken v kasárnách, přičemž lze předpokládat jejich redukci.

Hlavní modernizační kroky se však uskutečnily v letech 1902–1906 a zahrnovaly výstavbu dvou dělostřeleckých objektů, tzv. traditorů, a dvou pancéřových baterií pro výsuvné věže. Pro boční postřelování mezípolí byly na

pravém i levém boku stropu šíjových kasáren postaveny dva traditory pro trojice 8cm kanonů systému Škoda M.98 (8 cm Minimalschartenkanone M.98 ráže 76,5 mm). Jednotlivé kanony byly ukryty za pancéřovou polokopuli, kterou dodaly rovněž Škodovy závody. Oba traditory zřejmě měly po jedné pancéřové pozorovací věži. Schodiště umožnilo spojení dělostřeleckých postavení s nitrem fortu. V týlové stěně pravého traditoru byl otvor pro vysouvateľný světlomet umístěný na kolejničkách. Světlometem disponovala také osádka levého traditoru, přičemž za jeho týlovou stěnou je ve stropu šíjových kasáren osazena kruhová kulíčková dráha. Konstrukce tohoto světlometu doposud nebyla probádána.

Při výstavbě traditorů byly kupodivu zrušeny nájezdové rampy na horní val. Odkrytá baterie se však i nadále využívala, neboť duté traverzy mezi palposty dostaly typickou úpravu vchodu proti střepinám a tlakové vlně. I když poněkud předbíháme, těsně před kapitulací posádka vyhodila oba traditory do povětří, tak že se z nich do dnešních

dní zachovaly pouze ruiny. Pancéřové prvky se po válce vytěžily do šrotu.

Pancéřové baterie

Další, a nutno zdůraznit, že velmi významné posílení obrany představovaly dvě zmíněné pancéřové baterie symetricky rozmístěné na křídlech čela fortu na nízkém pěchotním valu. Každá baterie se skládala ze dvou otočných a výsuvných věží vzor 1902 (Senkpanzer M.02) pro 8cm kanon (ráže 76,5 mm) a otočné pancéřové pozorovací kopule. Dodejme, že věží vz. 02 bylo vyrobeno 10 a pouze dvě další byly před první světovou válkou osazeny v Přemyšlu do fortu I/1 Łysiczka, který se pak stal dějištěm úporné pevnostní bitvy. Při kapitulaci byly obě věže fortu I/1 vyhozeny do povětří. Poslední čtyři věže tohoto typu se v různém stavu dochovaly v modernizovaném fortu 44 Tonie pevnosti Krakov.

Pokud se podíváme na konstrukci věže vz. 1902 vyrobené ve Škodových závodech v Plzni, zjistíme, že vrchlík byl přibližně 160 mm tlustý a boky 65 mm. Rakouská věž byla také poměrně malá, šachta měla průměr 2,7 m, a proto se hlaveň kanonu po zdvihu věže musela vysouvat do palebné pozice mimo věž, podobně jako u německých věží pro 57mm kanony. Na rozdíl od výzbroje traditorů, určených k daleké boční palbě, sloužila věžová děla k vlastní obraně fortu, když měla odrazit útok nepřítele na malou vzdálenost palbou šrapnelů (dostřel 4 km) a kartáčů. Toto řešení se používalo v době, kdy ještě nedošlo k masovému použití kulometů. Přitom před prvním obležením připadalo na hlaveň pouhých 235 šrapnelů a 28 kartáčů.

Věže byly osazeny do betonových bloků se stěnami z prostého betonu o tloušťce až 2,8 m. Stropy z pros- »

» Týlová část fortu XI Duńkowiczki v letech 1915 a 2012

tého betonu byly tlusté 2,4 m, konstrukci zesilovaly ocelové I profily. Součástí baterií byly i bankety pro pěší střelce, s typickým vybráním na pěchotní munici. Z bateriových bloků se dalo projít poternou do bočních kaponiér.

Poválečné využití věží

I když při březnové kapitulaci pevnosti byly vydány pokyny pro destrukci zařízení fortu a lze předpokládat i další ničení pevnostního zařízení při ústupu Rusů, pancéřové baterie s výsuvnými věžemi vz. 02 přečkaly první světovou válku v dobrém stavu. Lze předpokládat destrukce závěrů kanonů, avšak samotné věže bylo možné využít. Podle některých údajů byly dvě věže poškozeny explozí granátu ráže 420 mm a byly vymontovány již za první světové války. Jedna z nich měla v období mezi dvěma válkami posílit obranu Slezska, respek-

» Jediná zachovalá podstava mezípatra věže vz. 02 na levokřídlné baterii fortu XI

tive byla předána 23. pěší divizi. Dvě věže nechala upravit polská armáda ve slévárně v Ostrovcu (Ostrowiec Świętokrzyski) v roce 1931. Věže však byly přezbrojeny na kulometné a v letech 1931–1932 došlo na jejich vestavbu do nově zadaných objektů na bývalém carském fortu II pevnosti Osovec (Osowiec). Zde se dodnes nachází jeden předpancíp s konstrukcí mezípatra a kladkami pro zavěšení protizávaží. Osudy zbylé věže se nepodařilo vystopovat, ale zřejmě skončila ve šrotu. Na levokřídlové baterii fortu XI zůstala do dneška alespoň její podstava v mezípatře.

Modernizace fortu se však netýkala přestavby kaponiér, které zůstaly na původním místě a byly tak více zranitelné nepřátelskou palbou. V týlu přibyla pouze malá kaponiéra doslova nalepená na šíjová kasárna. I ta byla v průběhu bojů, nejspíš při rakouské kapitulaci, zničena.

Fort v boji

Po dokončení modernizace fortu XI vznikl tzv. opancéřovaný fort označova-

» Unikátní fotografie nevybuchlého granátu ráže 420 mm, který bez problému probil strop fortu

ný též jako hlavní fort (Gürtelhauptwerk), který však sloužil spíš k blízké obraně, kde tvořil společně s fortu X Orzechowce, Xa Pruchnikerstrasse (Pruchnicka droga), XIa Ziegelofen (Cegielnia), XIIb Malkowice, XII Werner (Żurawica) a několika polními šancemi a dělostřeleckými bateriemi IV. skupinu fortů zvanou Werner. Fort XI Duńkowiczki v době první světové války splnil svoji úlohu, když vydržel ruské ostřelování a zůstal v rakouských rukou až do kapitulace celé pevnosti po 137 dnech obležení. Posádka za přispění sousedních fortů odrazila 6.–8. října 1914 mohutné ruské útoky vedené na severním úseku fronty. Zvláště 8. října sehrály jeho výsuvné věže největší roli, když rozbily útok 127. ruského pěšího pluku 100–200 m před fortem.

Při druhém obležení se v průběhu listopadu vedly těžké boje o pahorky v předpolí Orzechovců a fortu Xa, v jejichž prospěch zasahoval fort XI. Těsně před kapitulací pevnosti v noci z 21. na 22. března 1915 byl vydán rozkaz ke znehodnocení všech důležitých článků

pevnosti Přemyšl, což bylo i v případě fortu XI provedeno. Za německo-rakouské ofenzívy v květnu 1915 byl fort XI poměrně rychle dobyt zpět. Stalo se tak 31. května při nasazení nejtěžšího obléhacího dělostřelectva včetně rakouských a německých moždířů 30,5 cm a 42 cm, jemuž vzdoroval do 1. června. Nutno dodat, že proti takovým dělům nebyla jeho odolnost určena. Fort XI byl zasažen za celou dobu obléhání minimálně 334krát.

V letech 1920–1930 byl objekt částečně rozebrán. Jako většina fortů v Přemyšlu se také Duńkowiczki nachází v dost zuboženém stavu. Nejvíce byly zničeny nejmodernější prvky a kaponiéry, které dělají fort fortem. Šíjová kasárna jsou téměř neponičená, avšak zemědělsky využívána.

Za dohodnutí prohlídky fortu vděčíme největšímu polskému odborníkovi na pevnost Přemyšl Tomaszi Idzikowskiemu, z jehož podkladů byly zároveň čerpány nejnovější informace.

Literatura:

- VÚA-VHA fotoarchiv
 Boruta, M.: *Modernizacja dwuwieżowego fortu artyleryjskiego na przykładzie fortu XI Duńkowicki twierdzy Przemyśl*. in: *Fortyfikacja Tom II, Warszawa-Kraków 1995*.
 Dubánek, M.: *Fort XI Duńkowiczki pevnosti Přemyšl. Novodobé fortifikace 1999, 2*.
 Idzikowski, T.: *Forty twierdzy Przemyśl. Przemyśl 2001*.
 Kupka, V.: *Pevnosti Krakov a Přemyšl. Dvůr Králové nad Labem 1999*.
 Idzikowski, T.: *Artyleria pancerna twierdzy Przemyśl. Forteca 11 a 12*.

» Pancéřová baterie pro dvě výsuvné věže vz. 02 na levém křídle fortu v letech 1915 a 2012

